

Антонюк Я. М.,

к.е.н., проф., директор Навчально-наукового інституту післядипломної освіти, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ЗАГОСТРЕННЯ

Анотація. У статті розглядається вплив макроекономічних факторів, що негативно відображаються на розвитку торгівлі. Зокрема, це наявність тимчасово окупованих територій в Україні, повільне запровадження в економіку “європейських реформ”, що негативно вплинуло на структуру споживання, зайнятість працездатного населення, девальвацію гривні. Досліджується зростання цін протягом дев'ятирічного періоду на харчові продукти, які складають споживчий кошик. Аналізуються зміни в орієнтирах в експорті та імпорті продукції та їх зростання у сторону ще не достатньо освоєних європейських країн, акцентується увага на високому рівні тіньової економіки України. Більш глибоко розглядається динаміка і структура макроекономічних факторів, які сьогодні негативно впливають на розвиток торгівлі, та даються рекомендації по їх покращенню.

Ключові слова: торгівля, геополітика, структура споживання, зайнятість населення, девальвація гривні, інфляція, зовнішньоторговельний баланс, тіньова економіка.

Antonyuk Y. M.,

Ph.D., Professor, Director of Educational and Research Institute of Postgraduate Education, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

INFLUENCE OF MACROECONOMIC FACTORS ON DEVELOPMENT OF UKRAINE'S TRADE IN THE CONDITIONS OF GEOPOLITICAL ESCALATION

Abstract. The macroeconomic factors that have negative influence on trade are examined in the article. In particular, the temporary occupied territories of Ukraine, the slow introduction to the economy of “EU reforms” negatively affected the structure of consumption, employment of the working population, the devaluation of of hryvnia. The rise of prices during the nine-year period on the products that make up the consumer basket is investigated. Changes in the orientation of export and import of products and their growth towards not well discovered European countries are analyzed, with focus on a high level of shadow economy in Ukraine. The structure and dynamics of macroeconomic factors that nowadays negatively affect the development of trade are deeply researched and recommendations for their improvement are given.

Keywords: trade, geopolitics, consumption patterns, employment, currency depreciation, inflation, trade balance, the shadow economy.

Постановка проблеми. Особливістю сучасного розвитку торгівлі є погіршення макроекономічних показників, що впливають на торговельну діяльність. Незважаючи на запровадження сучасних форматів торгівлі, експансію іноземних інвестицій в торгівлю, вдосконалення роботи торгових підприємств, узагальнюючі показники розвитку галузі знижуються навіть при одночасному підвищенні культури та якості торговельного обслуговування. Причиною цього стали в першу чергу геополітичне загострення на території України та завищені показники, які ставляться перед державою Європейським Союзом у плані входження України в європейський простір. У статті виявлено і досліджено ряд макроекономічних факторів, що впливають на

розвиток торгівлі, зроблений аналіз їх динаміки та внутрішньої структури, запропоновано ряд заходів із покращення діяльності торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням у сфері торгівлі присвячено роботи українських вчених: Андрійчука В., Апопія В., Башнянина Г., Барни М., Васильціва Т., Лігоненко Л., Мазараки А., Міценко Н., Мокія А. тощо. В цих роботах аналізуються окремі аспекти розвитку торгівлі, що мають належну наукову цінність. Проте поза увагою знаходиться комплексний підхід до дослідження розвитку галузі та особливо зараз в умовах

геополітичної кризи. При цьому є потреба узагальнення макроекономічних факторів, що впливають на розвиток торгівлі.

Постановка завдань. Метою статті є виявлення основних макроекономічних факторів економіки України, що впливають на розвиток торгівлі; аналіз складових чинників, динаміки їх розвитку і виявлення при цьому основних напрямів по усуненню негативних тенденцій, що мають геополітичну природу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торговля як галузь народного господарства відреагувала на загострення геополітичної ситуації в Україні, зокрема на анексію Криму, військові події на Сході України, повільне впровадження “європейських економічних реформ” в економіку країни, перерозподіл ринків збуту тощо.

Аналіз статистичних даних за 2010-2015 рр. показав, що обсяг роздрібного товарообороту в грошовому виразі у 2015 р. збільшився у 1,7 рази в порівнянні з 2010 роком. Однак у фізичному обсязі він зменшився за цей період на 30%. Крім того, за досліджуваний період відбулося різке скорочення суб’єктів роздрібно торгівлі - на 15,2 тис. одиниць. Чисельність магазинів зменшилася на 9,5 тис. од. В Україні (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО на Донбасі) оборот роздрібно торгівлі за січень-грудень 2016 р. склав 1 трлн 159 млрд 271,9 млн гривень, що на 4% більше показників відповідного періоду 2015 року [6].

Роздрібний товарообіг у Донецькій області в 2015 р. у порівнянні з 2014 роком склав лише 33,6%, а в 2014 р. у порівнянні з 2013 роком - 21%. Аналогічна ситуація в Луганській області, де показники становлять відповідно 28,5% та 43,3%. В першу чергу це обумовлено перебуванням третини площі цих областей у зоні бойових дій.

У результаті не зовсім вдалого проведення “європейських реформ” в Україні відбулося значне погіршення структури соціальних витрат населення. У 2015 році споживчі витрати всіх домогосподарств України склали 1,3 трлн. грн, із них 509,3 млрд. грн, або 38,4% від загального обсягу, витрачалися на споживання продуктів харчування та безалкогольні напої.

Про серйозні перекося в структурі споживання населення засвідчують такі дані. Якщо в 2013 р. українці на продукти харчування витрачали близько 55% своїх доходів, то зараз цей показник наближається до 90%. В той же час у Німеччині та Франції частка загальних витрат на продукти не перевищує 15%, а в цілому в країнах ЄС вона становить у середньому 20%.

У Держстаті відзначають, що в 2015 році дохід на одного жителя України склав 31 082 грн, що на 4300 грн більше, ніж 2014 року. Номінально доходи українців зросли на 15%, однак із урахуванням цін на продукти і тарифи на комунальні послуги знизилася на 22,2% [7].

За підрахунками експертів, щоб задовольнити мінімальні потреби пересічного українця і передбачити всі позиції в споживчому кошику, необхідно встановити рівень витрат на рівні щонайменше 7000 тис. грн на місяць. Така сума (а це в середньому 270 дол. США на місяць) є астрономічною для більшості населення України. За даними ООН, достатній рівень витрат на одну людину в місяць повинен бути не менше 500 дол. Все, що нижче цієї позначки, автоматично вважається різними стадіями бідності [1].

Як видно з рис. 1, весь внутрішній продукт України на душу населення в 2014 році склав 8520 дол. США. За цим показником Україна займала 105 місце у світі. З рисунка також видно, що у США, Франції, Литві, Польщі цей показник протягом 2012-2014 рр. щорічно зростав, а в Україні через геополітичне загострення він зменшився у 2014 році в порівнянні з 2013 на 623 дол.

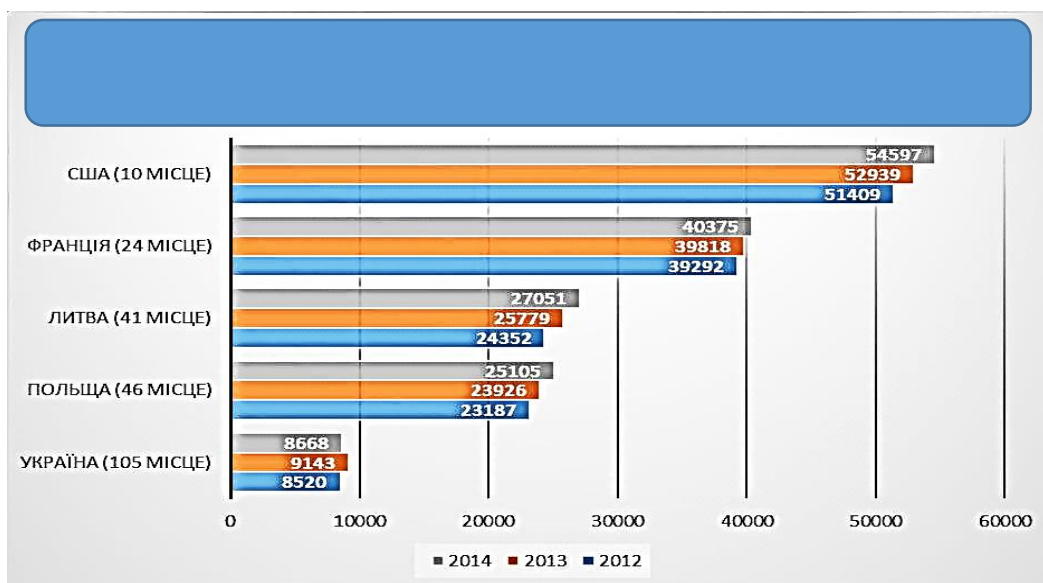

Рис. 1. ВВП на душу населення за рейтингом МВФ 2012-2014 рр., дол. США

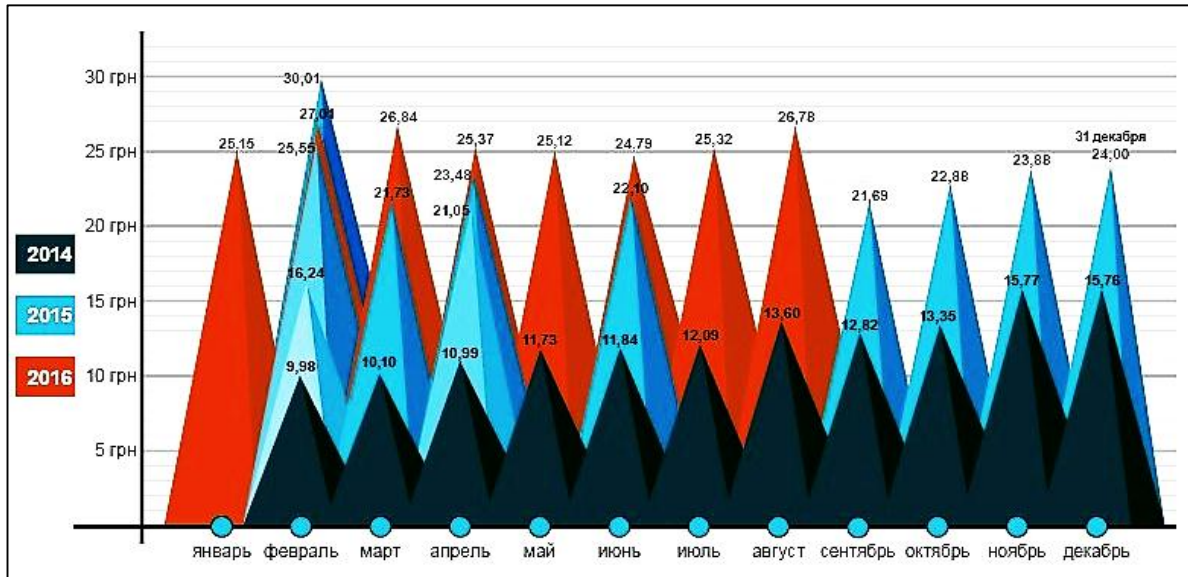

Рис. 2. Динаміка курсу долар/гривня за 2014-2016 рр.

Негативний вплив на розвиток торгівлі в Україні має рівень зайнятості населення. За даними Держкомстату, якщо чисельність зайнятого населення в Україні у 2013 році складала 19,3 млн осіб, або 60,2 % від загального числа жителів, то в 2015 році цей показник становив 16,4 млн осіб або 56,7%.

У табл. 1 відображена система показників, які характеризують зайнятість населення України. Загальна чисельність населення протягом 2000-2015

років зменшилася на 6162,7 тис. осіб, в т.ч. економічно активного і зайнятого населення - відповідно на 3754,7 і 2778,7 тис. осіб. За досліджуваний період кількість зареєстрованих безробітних скоротилася в 2,55 рази, а чисельність безробітного населення - в 1,6 рази, що характеризує послаблення роботи служб зайнятості. Значна частина незайнятого населення України виїхала за межі країни і знайшла роботу в інших державах, що суттєво вплинуло на попит.

Таблиця 1

Рівень безробіття в Україні з 2000 по 2016 рр. (тис. осіб)

Рік	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення*	Рівень безробіття	Зареєстровані безробітні
2000	48923,2	21150,7	18520,7	2630,0	12,4%	1178,7
2001	48457,1	20893,6	18453,3	2440,3	11,7%	1063,2
2002	48003,5	20669,5	18540,9	2128,6	10,3%	1028,1
2003	47622,4	20618,1	18624,1	1994,0	9,7%	1024,2
2004	47280,8	20582,5	18694,3	1888,2	9,2%	975,5
2005	46929,5	20481,7	18886,5	1595,2	7,8%	891,9
2006	46646,0	20545,9	19032,2	1513,7	7,4%	784,5
2007	46372,7	20606,2	19189,5	1416,7	6,9%	673,1
2008	46143,7	20675,7	19251,7	1424,0	6,9%	596,0
2009	45962,9	20321,6	18365,0	1956,6	9,6%	693,1
2010	45778,5	20220,7	18436,5	1784,2	8,8%	452,1
2011	45633,6	20247,9	18516,2	1731,7	8,6%	505,3
2012	45553,0	20393,5	18736,9	1656,6	8,1%	467,7
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	7,7%	487,6
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7%	458,6
2015	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	9,5%	461,1

* За методологією МОТ

Таблиця 3

Рік	Скільки продуктів харчування можна придбати на середню заробітну плату (2008/2015)										
											
	Рис	Хліб пшеничний	Хліб житній	Яловичина	Свинина	Курка	Сало	Гречка	Масло вершкове	Олія соняш.	Картопля
2008	492	745	762	77	74	136	166	374	89	189	839
липень 2015	208	400	421	50	56	111	115	209	49	136	652
У скільки разів зменшилася купівельна спроможність населення	2,4	1,9	1,8	1,5	1,3	1,2	1,4	1,8	1,8	1,4	1,3

*Держстат України

Рівень безробіття в 2015 році у порівнянні з 2013 роком зріс до 9,5% порівняно з 7,7%. За даними Держстату, в I кварталі 2016 року він склав 10,3%.

Найвищий рівень безробіття серед осіб працездатного віку зафіксований у I кв. 2016 року в Луганській (17,6%) та Донецькій областях (15,2%), що викликано військовими діями в даному регіоні. Для прикладу у Львівській області рівень безробіття становив 8,8% серед працездатного населення.

Однак, незважаючи на геополітичні зміни в Україні, рівень безробіття у нашій країні був в 2 рази меншим, ніж у Греції (24,3%) та Іспанії (20,4%), і в 2 рази вищим, як в Чехії та Німеччині (по 4,2%).

На одну вільну вакансію в Україні у травні 2016 року претендувало 9 осіб.

За даними Держкомстату України, рівень девальвації гривні за останні 2,5 роки зріс у 3,5 рази, рівень інфляції побив рекорди тисячоліття, неухильно зростали тарифи, які тільки в 2016 році підвищувалися втричі.

На рис. 2 показана зміна курсу долара по відношенню до гривні за 2014-2016 роки. Протягом 2014 року ціна долара зросла з 9,98 до 15,76 грн., в грудні 2015 року один долар коштував 24 грн., а в липні 2016 року - 26,78 грн. Така динаміка курсу долара/гривня призвела до зменшення реального роздрібного товарообігу та різкого збідніння населення.

В 2015 році рівень інфляції склав 48,7%. Зростання цін на комунальні послуги становило 115% в рік, у т.ч. ціни на газ зросли в 4,5 рази, а ціни на продукти харчування підвищилися за рік на

Таблиця 2

Рік	Середні ціни по Україні на основні продукти харчування (2008-2015)*										
											
	Рис	Хліб пшеничний	Хліб житній	Яловичина	Свинина	Курка	Сало	Гречка	Масло вершкове	Олія соняш.	Картопля
2008	3,92	2,59	2,53	24,97	25,88	14,20	11,63	5,16	21,70	10,19	2,30
2012	5,60	4,20	4,62	58,22	48,20	22,06	20,80	8,26	56,54	14,68	2,36
2013	7,47	4,77	4,88	54,25	45,72	21,68	23,30	6,41	57,56	15,06	5,54
2014	10,30	5,49	5,50	59,19	54,64	28,08	23,88	8,18	69,58	14,99	6,69
липень 2015	19,34	10,09	9,59	79,97	71,37	36,25	35,02	19,31	82,02	29,63	6,20
Відсоток зрощчання	+493,4	+389,6	+379	+320,3	+275,8	+255,3	+301	+374,2	+377,9	+290,8	+269,6

*Держстат України

44,4%. Зокрема, ціни на соняшникову олію збільшилися на 77%, фрукти - 72%, цукор - 70%. В меншій мірі зросли ціни на товари, вироблені в Україні (18-33%). З промтоварів на 70% подорожчали автомобілі, одяг і взуття - на 33%, паливо - 34%. Ліки подорожчали в 1,5 рази. Така ситуація з середніми цінами в Україні негативно вплинула на торгівлю. При цьому населення стало ефективніше використовувати власні доходи на оплату комунальних послуг та придбання товарів [1].

В табл. 2 наведена динаміка середніх цін на окремі продукти харчування за період із 2008 по 2015 роки. З неї видно, що середня ціна на рис зросла майже в 5 разів, у т.ч. за півроку 2015 в порівнянні з 2014 роком збільшилася на 187,8%. На гречку ціни підвищилися відповідно в 3,7 і 2,35 рази. За досліджуваний період по продуктах, наведених в табл. 2, середні ціни зросли від 2,7 до 5 раз. А це основні продукти, які споживаються українським населенням.

В період з 2008 по 2015 рік середня зарплата, за даними Держстату України, зросла на 109,4%. Однак, незважаючи на зростання середньої плати в досліджуваному періоді, кількість продуктів, які можна придбати, зменшилася від 1,3 до 2,4 раз, що видно з табл. 3. За цей період у 2,4 рази зменшилася купівельна спроможність на придбання рису, хліба пшеничного в 1,9 раз, хліба житнього, гречки і масла вершкового в 1,8 рази. Таким чином в 2008 році громадянин України міг дозволити собі купити продукти в 1,3-2,4 рази більше, ніж у 2015 році, що відобразилося на діяльності торгівлі України.

Важливий непрямий вплив на розвиток внутрішньої торгівлі відіграє зовнішньоторговельний баланс України.

Вагомим змін під впливом зовнішніх політичних чинників зазнала географічна структура українського

експорту та імпорту. Так, за даними Державної служби статистики України, за підсумками січня – вересня 2015 р. порівняно з аналогічним періодом 2014 р. частка Російської Федерації у сукупній вартості експорту українських товарів зменшилася на 6,7 відсоткових пункти (з 19,5 % до 12,8 %). Зокрема, у Росію за січень – вересень 2015 р. було експортовано українських товарів на 3612,4 млн дол., або на 55,6 % менше, ніж за аналогічний період минулого року.

Питома вага Росії у структурі експорту в листопаді 2016 року становила 9,8%. Зменшився імпорт товарів із Росії в Україну на 7%. Водночас збільшилася частка Європейського Союзу (на 1,3 відсоткових пункти), у тому числі Німеччини (на 0,5 в.п.), Італії (на 0,3 в.п.), Польщі (на 0,2 в.п.). Крім того, на 2,5 в.п. зросла частка Китаю в сукупній вартості експорту українських товарів. Також дещо збільшилися частки у сукупній вартості експорту українських товарів таких країн, як Туреччина (на 0,8 в.п.), Єгипет (на 0,6 в.п.) та Індія (на 0,4 в.п.). У структурі експорту частка країн із Європейського Союзу в 2016 році зросла до 37,3%.

У табл. 4 показана динаміка зовнішньоторговельного балансу України за 2005-2015 роки. З таблиці видно, що в досліджуваному періоді ВВП зріс у 4,5 рази, експорт - в 4,6, а імпорт - в 4,8 рази. У той же час, за даними НБУ, курс долара в 2005 році складав 5,05 гривні, в 2015 - 27 грн. і зріс за цей період у 5,53 рази.

Переводячи зовнішньоторговельний баланс України у реальній національній валюті в доларовий вираз, слід відмітити, що за 10 років значення ВВП, експорту та імпорту практично не змінилося. Так, номінальний валовий продукт у 2005 році складав 87416 млн. дол. а в 2015 - 73 313 млн. дол. Ці показники по експорту склали відповідно 45000 і

Таблиця 4

Зовнішньоторговельний баланс України з 2005 по 2016 роки (в млн. грн.)

Номінальний ВВП за рік		експорт товарів і послуг		імпорт товарів та послуг		сальдо (експорт – імпорт)	
			% ВВП		% ВВП		% ВВП
2005	441452	227252	51.5%	-223555	-50.6%	+3697	+0.8%
2006	544153	253707	46.6%	-269200	-49.5%	-15493	-2.8%
2007	720731	323205	44.8%	-364373	-50.6%	-41168	-5.7%
2008	948056	444859	46.9%	-520588	-54.9%	-75729	-8.0%
2009	913345	423564	46.4%	-438860	-48.0%	-15296	-1.7%
2010	1082569	549365	50.7%	-580944	-53.7%	-31579	-2.9%
2011	1316600	707953	53.8%	-779028	-59.2%	-71075	-5.4%
2012	1408889	717347	50.9%	-835394	-59.3%	-118047	-8.4%
2013	1454931	681899	46.9%	-805662	-55.4%	-123763	-8.5%
2014	1566728	770121	49.2%	-834133	-53.2%	-64012	-4.1%
2015	1979458	1044541	52.8%	-1084016	-54.8%	-39475	-2.0%

За даними [4]

38 686 млн дол., по імпорту - 44268 і 40148 млн дол. При цьому експорт протягом всього досліджуваного періоду перевищував імпорт.

Разом з тим, на зовнішню торгівлю вплинула внутрішня ситуація в країні. Так, за даними Державної служби статистики України, за січень – вересень 2015 р. сукупна вартість експорту товарів із Донецької області порівняно з аналогічним періодом 2014 р. скоротилася на 60,1 %, а з Луганської – на 92,3 %. Причому під впливом російсько-терористичної інтервенції скорочення експортної діяльності підприємств Донбасу почалося ще з 2013 року. Так, у 2014 р. сукупна вартість експорту товарів із Донецької області порівняно з 2013 р. зменшилася на 32,3 %, а з Луганської – на 46,7 %. Тобто експорт товарів із підприємств Донеччини нині становить близько 1/3 від обсягу експорту в 2013 р., а експортна діяльність підприємств Луганщини нині майже повністю зійшла нанівець. Правда, незаконний експорт товарів у Росію здійснювався і з окупованої території, яка не підконтрольна Україні. Однак ця контрабанда лише завдавала втрат вітчизняній економіці.

Утім, слід наголосити, що в деяких регіонах України, які безпосередньо не постраждали від бойових дій на Донбасі, експортна діяльність підприємств була більш успішною. У 2014 р. 11 областей України, насамперед аграрної спеціалізації, навіть змогли збільшити сукупну вартість експорту своїх товарів на 1,1-26,1 %.

Значний вплив на розвиток торгівлі має тіньова економіка. Вона має об'єктивний характер та існує у всіх країнах, відрізняючись лише обсягами, формами та засобами контролю. У високорозвинених країнах, за різними оцінками, вона становить близько 17% ВВП, у країнах із перехідною економікою – більше 20% ВВП, а в країнах, що розвиваються (країни третього світу), – більше 40% ВВП [3].

Державна служба статистики України визначає обсяги тіньової економіки останніми роками в середньому від 15 % до 18 % ВВП. У той же час в економічній літературі є різні підходи до визначення рівня тіньової економіки. За розрахунками австрійського економіста Ф. Шнайдера, рівень тіньової економіки в Україні становить 52,8% від офіційного ВВП. За даними Міністерства фінансів України, тіньовий бізнес в Україні становить 67% [4].

Найбільш поширений метод підрахунку обсягу тіньової економіки від обсягу ВВП країни - “витрати населення — роздрібний товарообіг”, який полягає у виявленні перевищення споживчих грошових витрат населення на придбання товарів (послуг) над загальним обсягом продажу населенню товарів (послуг) усіма суб'єктами господарювання. У 2012 році, за інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки, визначений за таким методом, становив приблизно 45% ВВП [5].

Детінізація економіки шляхом подолання причин та передумов тіньових явищ шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньового капіталу в легальний сектор економіки, в т.ч. у торгівлю, а саме: створення досконалої податкової системи, з прозорим механізмом надання податкових пільг -

дозволить позитивно вплинути на розвиток торговельного господарства і запровадити жорсткі санкції для платників податків, які порушують порядок сплати податків. Як наслідок, рівень тіньової економіки має безпосередній вплив на розвиток торгівлі.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, можемо відмітити такі першопричини негативних тенденцій у торгівлі України:

- військові дії у Луганській і Донецькій областях;
- зменшення купівельної спроможності населення;
- зростання безробіття;
- неконтрольоване підвищення цін на продукти;
- девальвація гривні;
- підвищення плати за комунальні послуги;
- переорієнтація в структурі експортно-імпорتنих операцій;
- високий рівень тіньової економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. <http://rescue.org.ru/uk/news/analytics/>.
2. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2015. – № 23. – С. 49-59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr23.pdf>.
3. Емцева Л. Н. Теневая экономика: преимущества и недостатки / Емцева Л. Н., Скрыбцова Е. И. – София, том 14, с. 58-60.
4. <http://forbes.ua/ua/news/1396691-tinovij-biznes-v-ukrayini-dosyag-67?>
5. <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/vvp-ukrayini-ta-jogo-vpliv-na-zhittya-ukrayintsiv/>.
6. <https://www.rbc.ua/ukr/news/roznichnaya-torgovlya-ukraine-2016-godu-vyrosla-1484921458.html>.
7. www.ukrstat.gov.ua.
8. Derjstat 1.pdf.

REFERENCES

1. <http://rescue.org.ru/uk/news/analytics/>.
2. Kulytskyi S. (2015), Pytannia transformatsii ukrainської zovnishnoi torhivli na suchasnomu etapi, *Ukraina: podii, fakty, komentari*, № 23, s. 49-59, available at: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr23.pdf>.
3. Emtseva, L. N. and Skrybtsova, E. Y. Tenevaia ekonomika: preymushchestva i nedostatki, Sofiya, tom 14, s. 58-60.
4. <http://forbes.ua/ua/news/1396691-tinovij-biznes-v-ukrayini-dosyag-67?>
5. <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/vvp-ukrayini-ta-jogo-vpliv-na-zhittya-ukrayintsiv/>.
6. <https://www.rbc.ua/ukr/news/roznichnaya-torgovlya-ukraine-2016-godu-vyrosla-1484921458.html>.
7. www.ukrstat.gov.ua.
8. Derjstat 1.pdf.